

Kopie van:

De interactionele kracht van vragen (en vrouwen)

©Ingrid C. van Alphen, Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam,
Spuistraat 210, 1012 VT Amsterdam, Nederland
i.c.vanalphen@uva.nl

Paper ten behoeve van de **Vierde Sociolinguïstische Conferentie**, Lunteren, maart 2003

Verschenen in:

Koole, T., J. Nortier & B. Tahitu (eds), 2003, *Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Conferentie*, Delft: Eburon, pp. 11-21.

De interactionele kracht van vragen (en vrouwen)

©Ingrid C. van Alphen, Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam, Spuistraat 210, 1012 VT Amsterdam, Nederland i.c.van.alphen@hum.uva.nl

1. Introductie: vrouwen en vragen

Al ruim een eeuw wordt er onderzoek gedaan naar seksespecifiek taalgebruik (zie voor een historisch overzicht: Van Alphen 1999 hoofdstuk 1). Regelmatig sneuvelt daarbij gelukkig wel een of andere mythe: het is bijvoorbeeld niet zo dat mannen altijd interrumperen (James and Clarke 1993), vrouwen altijd de minste spreekruimte hebben (James en Drakich 1993) meisjes altijd indirect zijn (Van Alphen 1999). Opvallend is echter dat, om het even binnen welke theorie, het stellen van vragen, het gebruik van een interrogatieve vorm of een hoge vraagtoon tot op de dag van vandaag als kenmerken van vrouwelijk taalgebruik worden gezien. De tegenhanger hiervan is dat het geven van bevelen of het uiten van *statements* als typisch mannelijk wordt beschouwd.

Of vragend taalgebruik nu voortkomt uit psychologische onzekerheid (Lakoff 1973), het doen van het huishouden van het gesprek (Fishman 1983), gerichtheid op de ander (Maltz & Borker 1982, Sheldon 1990) of het durven zich afhankelijk op te stellen (Haan & van Heuven 1999, Haan 2002), het zou ‘vrouwelijk’ zijn om vragen te stellen en ‘mannelijk’ om bevelen te geven. Tegenwoordig zouden we dat de uitdrukking van een vrouwelijke dan wel mannelijke identiteit kunnen noemen.

In deze bijdrage zal ik vragend taalgebruik en de functies daarvan in gesprekken tussen meisjes en tussen jongens aan een nader onderzoek onderwerpen. Mijn drijfveer daarbij is niet alleen de voortdurende opvatting dat vragend taalgebruik ‘vrouwelijk’ zou zijn, maar vooral de biologische verklaring die Haan en Van Heuven (1999) en Haan (2002) daarvoor geven. Zij baseren zich bij de interpretatie van een relatief hoger toonhoogtebereik en hogere eindstijgingen van Nederlandse vrouwen in vragen op de Frequency Code van Ohala (1984 in Haan 2002). De producent (vogel, dier, mens) van een hoge of stijgende toon wordt volgens deze theorie geassocieerd met noties als “small” en “submissiveness”, terwijl een lage of dalende toon “large”, “dominance”, en “self-sufficiency” zou uitdrukken (Haan 2002: 214). Haan formuleert het positief, dat vrouwen niet schromen zich afhankelijk op te stellen van de hoorder, want een hoge vraagtoon “*can be seen as a powerful tool for giving expression to the speakers dependence on the listeners’ goodwill*” (Haan 2002:151).¹ Echter, door deze biologische verklaring ontstaat niet alleen het stereotype beeld dat alle vrouwen op de hele wereld zich door het gebruik van een hoge vraagtoon afhankelijk opstellen ten opzichte van de hoorder maar ook dat alle vragen maar één functie hebben: informatie ontlokken aan de ander zodat de vrager daarvan afhankelijk is.

Het is nu juist mijn vraag wat vragen eigenlijk allemaal ‘doen’ in natuurlijke gesprekken, hetgeen overeenkomt met de oproep van zowel Haan (2002) als Groenendijk en Stokhof (1997) tot onderzoek naar vragen vanuit een pragmatisch perspectief. In deze bijdrage zal ik de vorm en functie van vragen in Nederlandse meisjes- en jongensgesprekken nader bestuderen. Daaruit zal blijken dat wat in natuurlijke gesprekken met vragen of interrogatieven wordt gedaan, met moeite valt in te passen in bestaande taxonomieën omtrent ‘*questionhood*’. Zo komen bijvoorbeeld in mijn corpus ‘vrouwelijke’ vragen voor waarvan de betekenis nauwelijks valt te interpreteren in termen van ‘afhankelijkheid van de hoorder’. Zoals zal blijken, vormen deze laatste dan ook een goede illustratie van Haans’ uiteindelijke herdefinitie van een vraag: “an utterance intended to illicit the correct comment” (Haan 2002: 224, onderstreeping IvA)

2. Vragend taalgebruik in gesprekken

2.1 Het corpus

In deze bijdrage (her)gebruik ik mijn corpus van 32 *same sex* gesprekken van vijftienjarige Nederlandse drietallen meisjes en jongens (Van Alphen 1999). Dit zijn qua vorm vergelijkbare taakgerichte gesprekken naar aanleiding van de opdracht een gezamenlijke wens te verzinnen voor het tv-programma Geef Nooit Op. Alle gesprekken hebben daardoor een zelfde grondpatroon: iemand stelt een wens voor, bijvoorbeeld “laten we gaan deltavliegen”, die vervolgens gemodificeerd, afgewezen of positief beoordeeld wordt. Daarbij worden grapjes gemaakt, het gesprek wordt beregeld (“zeg es wat”), er wordt gelachen en *er worden vragen gesteld*. Het gehele corpus bestaat uit 6308 gespreksbijdragen, die zijn onderscheiden in vier hoofdtypen: beurten, *back channels*, gelach en varia. De gesprekken duren gemiddeld 7 minuten en zijn volledig getranscribeerd en gecodeerd met behulp van Childes. Van elke uiting is het beurtwisselingsstype bepaald (initieren of reageren). De *beurten* (uitingen bestaande uit één of meer clauses of zinnen die (samen) één interactionele zet doen =taalhandeling) zijn verder geanalyseerd naar het type taalhandeling (‘what is done’, waaronder de hier relevante vraag) en lexicaal-grammaticale vorm (‘what is said’ waarvan hier van belang de interrogatieven en *tag questions*). De gegevens zijn met behulp van SPSSPC statistisch geanalyseerd [T-toets; * $p \leq .05$]. De eenheid van analyse is de interactionele zet, in mijn proefschrift ‘beurt’ genoemd. De gesprekken zijn verzameld op Texel en in Gouda, met een evenredige verhouding meisjes en jongens uit elke regio (N=96). Allen hebben Nederlands als moedertaal. Voorbeelden van volwassenen in dit artikel komen uit mijn door de loop der jaren opgebouwde verzameling alledaagse gesprekken (met dank aan mijn studenten).

2.2 Kwantitatieve resultaten

Teneinde generalisaties omtrent vrouwen en vragend taalgebruik te toetsen (gaat het bijvoorbeeld om het gebruik van een interrogatieve vorm en/of om de taalhandeling vraag?), geef ik hier eerst - generaliserende - kwantitatieve resultaten uit mijn proefschrift (Van Alphen 1999). Er is geen significant sekseverschil in het totaalgebruik van uitingen met een **interrogatieve vorm** (wh-woorden, ja/nee vragen, inversievragen, keuzevragen en vraagintonatie). Van de 2252 meisjesbeurten heeft gemiddeld 14% een interrogatieve vorm, van de 1695 jongensbeurten 12%. Evenmin is er een significant sekseverschil in het gebruik van *tag questions*: bij beide seksen eindigt 2% van hun beurten in een klein vraagje².

Vragen als taalhandeling: het gaat hier uitsluitend om de uitingen die een direct gerichte vraag (om informatie of confirmatie) aan een ander zijn, maar die niet noodzakelijk een interrogatieve vorm hebben, als in “dus je gaat niet mee omdat je bang bent voor ruzie” “ja”³. Er is geen significant sekseverschil in het totale aantal **vragen**, respectievelijk 5% (n=113) en 3% (n=51) van het totale aantal beurten per sekse⁴. Wel stellen de meisjes significant meer initiërende vragen (7% van 493 initiërende beurten) dan de jongens (3% van 582 initiërende beurten, $p=.026$). Een initiërende vraag is een vraag die geen reactie is op een uiting van een ander, een zogenaamde onafhankelijke vraag. In het kwalitatieve deel van dit artikel (2.3) zal ik de aard van deze meisjesvragen nader bespreken, waarbij ook de inhoud van vragen, de propositie die bevraagd wordt, een rol gaat spelen.

Kwantitatief generaliserend over dit hele corpus is er weinig reden om de meisjes meer dan de jongens met interrogatieven, *tag questions* of vragen te associëren. Interessanter wordt het wanneer we de vorm van de vragen nader bestuderen. Vanuit pragmatisch perspectief is het echter minder relevant om de grammaticale vorm van de interrogatieven, in hun traditionele

benoeming, te onderzoeken. Bij onderstaande versies van vragen (a en b) blijft de interrogatieve vorm gelijk, doch verandert de interactionele werking van de vraag in het gesprek.

1. ja/nee-vraag:	a. “heb je dat gezien?”	b. “heb je dat <i>niet</i> gezien?”
2. intonatievraag:	a. “jij wou iets met kinderen?”	b. “jij wou <i>toch</i> iets met kinderen?”
3. tag question:	a. “is tof, hè?”	b. “is <i>toch</i> tof, hè?”
4. wh-vraag:	a. “wat vind je daar aan?”	b. “wat vind je daar <i>dan</i> aan?”

In de b-versies van deze vragen wordt door het gebruik van het onbeklemtoonde *niet* en discourse partikels als *toch* en *dan* een sterkere antwoordsuggestie meegeven aan de hoorder dan in de a-versies. En het zijn nu juist de meisjes die vaker dan de jongens hun vragen vormgeven met linguïstische middelen die in meerdere of mindere mate een antwoord suggereren. Van de 101 vragen van de meisjes (die een propositie bevatten, zie 2.3) bevat 63% een discourse partikel of is een *tag question* (of beide, zie voorbeeldzin 3 hierboven), bij de jongens geeft 42% van hun 50 vragen een antwoordsuggestie mee. Dit verschil is significant ($\chi^2=5.36$ Df=1 $p<.002$). De helft van de antwoordsuggesties van de meisjes bestaan uit *tag questions* of het intraclausale ‘toch’; bij de jongens is dat slechts 6%. ‘Toch’, in de betekenis van ‘nietwaar’, maakt beweringen vragend, als in: “dat doen we *toch* met Halloween?” Ook valt op dat ‘dan?’ bijna uitsluitend door de meisjes wordt gebruikt: “en BLØF dan?” of “waar doe je dat *dan*?”⁵

Partikels als ‘toch’ of ‘ook’ of ‘dan’ zijn *discourse markers* die bepaalde relaties aangeven tussen de uiting en contextparameters als topic en *common ground*. Deze moeten door de hoorder gereconstrueerd worden. Partikels en ook negatief polaire vragen (zie 1b: ‘niet’) reguleren deze juiste constructie van interpretaties en “*this forces the identification of a topic or a proposition in the common ground*” (Zeevat, te verschijnen p. 21) Met andere woorden: deze meisjes reguleren niet alleen meer dan de jongens de juiste interpretatie van hun vragen, maar omdat op vragen een verplicht antwoord moet komen (en wel die door het partikel gesuggereerd wordt), bepalen de meisjes dus ook meer dan de jongens de inhoud van de antwoorden. In het geval van *tag questions* wordt zelfs een hele bewering ter confirmatie meegegeven, die weerlegd dient te worden indien men het er mee oneens is. Het is in dit verband interessant om te vermelden dat de meisjes hun *tag questions* het meest inzetten in de taalhandeling vraag (nl. 40% van 45 *tag questions*). Bij de jongens wordt slechts 10 procent van hun *tag questions* (100%=34) in vragen gebruikt, zij gebruiken de meeste van hun *tag questions* (28%) in hun grapjes, zoals in “ach iedereen voelt zich wel eens eenzaam, *niet*?” of “onze uitvinder, *hè*?” als grappig antwoord op de vraag “wie bedenkt wat?”. Hier krijgen we inzicht in de functie van humor als ‘*male bonding*’: het laten bevestigen van de presupposities in de *tag questions* door andere jongens versterkt de *common funny ground*.

Uit deze analyse van de linguïstische vormgeving van vragen blijkt dus dat de meisjes met hun vragen meer ‘doen’ dan de jongens: ze versterken de *common ground*, de gedeelde opvattingen van de gespreksdeelnemers. De antwoorden zijn afhankelijk van de preferentie structuur die de vraagster in haar vragen meegeeft. De hoorster is dus afhankelijk van de vraagster (in plaats van andersom, zoals Haan 2002 beweert).

2.3 Kwalitatieve resultaten: interactionele functies van vragen.

Onder 2.1 stelde ik al dat de meisjesgesprekken significant meer initiërende vragen bevatten dan de jongensgesprekken. Bij nadere bestudering blijkt dit veroorzaakt te worden door twee typen vragen die bijna uitsluitend bij de meisjes voorkomen en die met moeite in bestaande taxonomieën passen: de zogenaamde opinie-vraag (benoemd naar inhoud: “lijkt je dat niet leuk?”) en de beurtvergarende vraag (benoemd naar interactionele functie: “weet je wat ook leuk is?”). Een derde type ‘meisjesvraag’ in mijn corpus, is de zogenaamde valse vraag (benoemd naar toon én twijfelachtige vraagstatus: “wát gaan we dús doen?”)

1. **Opinie vragen.** Bijna de helft van de initiërende vragen van de meisjes ontlokken oordelen van de ander nadat bijvoorbeeld een voorstel als “laten we gaan deltavliegen” is gedaan, waarna de spreekster *‘lijkt je dat niet gaaf?’* toevoegt. Ook na het geven van een eigen oordeel “ja bungee jumpen is tof” volgt vaak *‘vind je ook niet?’* Deze ja/nee vragen zijn theoretisch verzoeken om confirmatie omdat ze een onbeklemtoond ontkenningwoord ‘niet’ bevatten, waarmee de antwoordsuggestie wordt meegegeven dat de ander bevestigend moet antwoorden. Vergelijk de mededeling “Deltavliegen is vet”, waarbij geen reactie verplicht is. Mocht men inmiddels denken dat door dit soort suggestievragen de meisjesgesprekken meer positieve oordelen (“ja dat is leuk”) bevatten dan de jongensgesprekken, dan is dat zo: gemiddeld 13% van de beurten van de meisjes is een positief oordeel tegen 7% bij de jongens ($p=.000$). Echter, het is ook zo dat de meisjes significant vaker dan de jongens negatieve oordelen over elkaars wensvoorstellen vellen als “daar vind ik geen reet aan” of “gedver”: meisjes 6% jongens 2% ($p=.000$). Het geven van expliciete oordelen over elkaars voorstellen, hetzij positief hetzij negatief, speelt dus een belangrijke rol in deze meisjesgesprekken. Gemiddeld één op de vijf beurten is een oordeel bij de meisjes, één op de tien bij de jongens. Een gevolg (of oorzaak) van deze gespreksnorm is dan ook dat daar expliciet naar gevraagd wordt. Ergo: deze meisjes stellen meer vragen aan elkaar, omdat zij in dit type gesprek expliciet elkaars oordeel bevragen. Het is in de sociolinguïstiek niet onbekend dat er subculturele verschillen zijn in het stellen van soorten vragen. In sommige culturen is het bijvoorbeeld verplicht om vragen te stellen over iemands welzijn of familie. Bij uitspraken over het meer of minder stellen van vragen door soorten mensen dienen dit soort sociolinguïstische factoren betrokken te worden.

2. **Beurtvergarende vragen.** Het tweede type vragen in mijn corpus dat bijna uitsluitend bij de meisjes voor komt, en dat niet makkelijk in bestaande taxonomieën ingedeeld kan worden, zijn vragen als: “Weet je wat we ook kunnen doen?” “Weet je wat ik ook zo erg vind?” “Weet je waar ik naar toe wil?” Twee voorbeeldfragmenten uit mijn corpus:

(5)	(6)
1. ILS: <i>weet je wat ook leuk is?</i>	1. RIE: <i>Weet je wat me gaaf lijkt?</i>
2. JIR: <i>nee.</i>	2. ANK: <i>ja?</i>
3. ILS: <i>op een banaan hihhi</i>	3. EVA: <i>eh wat?</i>
4. JUD: <i>wat?</i>	4. RIE: <i>van zo'n schans af skiën zo!</i>
5. ILS: <i>in Frankrijk</i>	5. ANK: <i>nee joh doe normaal!</i>

Theoretisch zijn de eerste zinnen ja/nee vragen, er wordt ook netjes “nee” of “ja” op geantwoord, maar in feite is het onmogelijk om op deze vragen het juiste antwoord te geven. Dat weet alleen de vraagster zelf. Een semantische analyse in termen van waarheidswaarde van de propositie of presuppositie is hier niet goed mogelijk. Het zijn noch vragen om informatie noch vragen om confirmatie. Het zijn uitingen waarin aandacht wordt gevraagd voor de vrager én een nieuw topic wordt aangekondigd: *‘Ik zou nu graag praten over iets dat ik leuk/gaaf vind, kan ik daarvoor aandacht krijgen? Zo ja, dan vertel ik wat het is’*. Deze vragen lijken twee functies te hebben, en wel op discourse niveau: a. ze regelen de beurtwisseling, men ‘vraagt’ het woord en b. ze regelen de topicontwikkeling, ze kondigen een nieuw topic of subtopic aan. Het feit dat er zowel “ja” (“vertel maar op”) als “nee” (“ik weet het nieuwe topic niet”) op geantwoord wordt, is een illustratie van deze dubbele interactionele functie. Dit type vragen komt ook in gesprekken onder volwassenen voor. De volwassen hoorders reageren hier overigens niet (meer) met “ja” of “nee” op, zie (7) en (8) hieronder, waaraan bij beide uitingen eerst een ander gespreksonderwerp vooraf ging:

(7) “Weet je wie ik vanmiddag ook nog sprak? Karin P.”

(8) “Weet je wat we nu gehoord hebben? Dat Jan B. is ook geen voorzitter meer bij ABC.”

Merk op dat uit de ongrammaticale tweede zin in (8) afgeleid kan worden dat de spreekster (liefst) alleen de mededeling na ‘Dat’: “*Jan B is ook geen voorzitter meer bij ABC*” gezegd had willen hebben. Dat wat aan de eigenlijke bewering vooraf gaat, heeft uitsluitend een functie op discourse niveau “ik heb iets gehoord en dat ga/wil ik nu zeggen”. Het factieve “weet” wekt de suggestie dat de spreekster zelf al op de hoogte is en in het geval van een vraag maakt dat de hoorster (indien geïnteresseerd) epistemisch afhankelijk van de vraagster (Stokhof p.c.). Nog afgesletener van betekenis is het voorkomen in alledaagse gesprekken van het loze, door stijgende intonatie echter spreekvloerhoudende: “Hoe heet het?” (hoeheettut?) aan het begin van een nieuw gespreksonderwerp, zie (9) waarin de spreekster van ‘twijfelen over een lidmaatschap’ overgaat naar een ‘nieuw huwelijk’, waarbij ‘trouwens’ de *topic shift marker* is en ‘hoeheettut’ de beurthouder:

(9) “*Daar twijfel ik ook een beetje aan hoor. Hoeheettut? Claartje is trouwens getrouwd met Joanne*”.

Is er in de voorbeelden 5-8 nog enigszins een presuppositie te achterhalen (de spreekster heeft een opinie, of iets gehoord) in 9 is geen enkele presuppositie te achterhalen, behalve – op discourse niveau - **dat** iemand iets wil gaan zeggen. Bij de voorbeelden 5-9 maakt de spreekster kennelijk gebruik van twee basiseigenschappen van vragen:

1. de aandachttrekkende hoge toon van vragen en 2. de conversationele routine dat op een vraag een respons móet komen, naar nu blijkt zelfs alleen maar een non-verbale respons (aandacht, blikrichting), of een minimale vorm “ja?” of “wat?” In alle gevallen moet/mag de vraagster zelf, bij gebrek aan informatie bij de hoorders, de vraag beantwoorden waardoor de vraagster de spreekvloer behoudt of verkrijgt⁶.

Ik noem deze vragen **Beurtvergarende vragen**, die wellicht onder metatalige of gespreksorganiserende taalhandelingen geschaard zouden moeten worden omdat de conversationele implicatuur eigenlijk is: “luister, ik wil wat zeggen”⁷.

Hiermee maken dus vooral de meisjes op een bijzonder ingenieuze manier gebruik van de interactionele kracht van vragen. Bij de jongens komt dit type namelijk zelden voor: slechts één jongen (van de 48) vraagt aan de anderen “weet je wat mij ook tof lijkt?” en “weet je wat ik wel wil?” waar de anderen overigens niet “nee?” op antwoorden, zoals bij de meisjes het gebruik lijkt te zijn. Vanwege het vage inhoudelijke karakter van beurtvergarende vragen zijn ook de responsen erop vaak vragend: “nee?” “ja?” “wat?” waardoor niet ten onrechte de indruk kan ontstaan van een vrouwelijk vragend taalgebruik.

3. **Valse vragen.** Voor dit type vragen dat uit mijn corpus naar voren kwam, en die een grote rol spelen in mijn huidige queeste naar de functies van vragen in gesprekken en mijn bezwaren tegen een ‘afhankelijke’ interpretatie van het gebruik van vragen door meisjes of vrouwen, is het noodzakelijk een fragment uit mijn corpus gedetailleerd te bespreken (“*think practically and look locally*” Eckert & McConnel-Ginet 1992).

Zoals ik in mijn inleiding al stelde, zou het gebruik van bevelen of imperatieven ‘mannelijk’ zijn en inderdaad gebruiken de jongens in mijn corpus een imperatieve zinsvorm significant vaker dan de meisjes, namelijk gemiddeld in 5% en 3% procent van hun beurten ($p=.020$). De reden daarvoor is tamelijk simpel, ze dollen meer dan de meisjes en reguleren dus vaker elkaars non-verbale gedrag “hou op met boeren!” en ze maken grapjes waarin iemand van gedrag wordt beticht dat de spreker zelf heeft gedaan: “stop met die winden, Kees!”

In onderstaand fragment ‘Gewóón Doen’ geeft één meisje een opdracht aan een ander die als bevel wordt opgevat. Dit wordt als erg bot beschouwd, maar leidt desalniettemin tot een reeks nog bottere bevelen. Dit fragment is een mooie Nederlandse illustratie van Goodwins observatie dat “though boys seldom discuss the form of their commands, girls, when wanting to characterize someone as having been particularly bold, *cite instances of the usage of direct commands* “. (Goodwin 1980:169, cursivering IvA)

Het fragment begint wanneer ANS aan FEM de opdracht geeft om hun wensonderhandeling samen te vatten: “jij geeft een samenvatting” (regel 1). Hierna ontsteken de andere twee meisjes in woede over het feit dat ANS het ‘*òns gewoon voorschrijft*’ (r.10). In regel 4 en 12 wordt ANS’ bevel inderdaad geciteerd: “Ja WAT NOU “SAMENVATTING?” en “ja wacht effe hoor ik ga effe samenvatten, hoor.” Vervolgens wordt ANS door middel van een reeks voorschriften in regel 8, 9, 14 en 22 op haar plaats gezet. FEM grijpt dan in met een metatalige taalhandeling “*zitten we hier ruzie te maken over een samenvatting*” (r.20) en een lachje om het humorvolle ervan naar voren te brengen. ANS pakt dit meteen op om haar fout goed te maken door het grapje “effe terugspoelen” (r.21). Dit maakt alles echter nog erger: “nee lul niet” is het imperatieve antwoord (r. 22). Er wordt echter ook opvallend gebruik gemaakt van de ‘vrouwelijke’ interrogatieven als de *tag question* HÈ?! (r. 9 en 11) die hier eerder tag *order* mag heten, en zoetsappige doch op hoge toon geuite directieven in de interrogatief: “waarom dan moet dat dan?” en “nou wat gaan we dus doen?” (r. 16,19,23).

Context: de meisjes zijn klaar met hun wensverzinnen: kanovaren op de Amazone zonder gevaarlijke beesten als krokodillen of slangen. Dan geeft ANS plotseling aan FEM opdracht tot een samenvatting. [Simultaan taalgebruik is hier voor de duidelijkheid even níet aangegeven. +...=spreker breekt zelf beurt af; # =1 sec stilte; : = verlengde klinker; KAP = luid]

(10) FRAGMENT ‘GEWÓÓN DOEN’

1. ANS: *jij geeft een samenvatting.*
2. FEM: *waarom ik?*
3. MAI: *zonder piranha’s. [bordurt nog verder op vorig topic ‘gevaarlijke beesten’]*
4. MAI: *ja WAT NOU SAMENVATTING? # [luid en verontwaardigd] →*
5. MAI: *we zitten niet bij Nederlands hoor hier héé!*
6. ANS: *nou! [=toe nou]*
7. FEM: *nee we zitten hier eh+...*
8. MAI: *nou je moet niet zo déftig doen.*
9. MAI: *je moet gewóón doen zeggen ze altijd, HÈ:?! [dwingendslepend hè]*
10. FEM: *je schrijft ‘t ons gewoon voor!*
11. FEM: *ja HÈ:![dwingendslepend HÈ als van MAI in 9]*
12. MAI: *nou loop jij dan gewoon “ja wacht effe hoor ik ga effe samenvatten hoor”.
[voice: imiteert ander in ‘citaat’met valse hoge toon]*
13. ANS: *hihihi [zenuwachtig gegiechel]*
14. FEM: *nou doe j́j dat dan! hihihi*
15. ANS: *nee ik+...*
16. MAI: *waarom dán moet dat dán? [voice: slepend, hoog]*
17. ANS: *je kunt toch gewoon +...*
18. FEM: *nee oké.*
19. MAI: *nou wat gaan we dus doen? # [dwingend/zoetsappige hoge toon]*
20. FEM: *zitten we hier ruzie te maken over een samenvatting hihihi.*
21. ANS: *effe terugspoelen! [kreunend]*
22. MAI: *nee lul niet!*
23. MAI: *wat gaan we dus doen? [dwingend/zoetsappige hoge toon]*

24. ANS: *nou+....*
 25. FEM: *nou dat heb+...*
 26. FEM: *dat wordt: zei+ik+al ok. [heel snel uitgesproken 'zeijikal']*
 27. MAI: *ja nou kanovaren gewoon!*
 28. ANS: *oké.*

Uit dit fragment komen twee interactionele normen naar voren.

1. Het is ook voor deze Nederlandse meisjes 'niet gewoon' om elkaar iets voor te schrijven, zelfs niet in een *bald statement* als "jij geeft een samenvatting", die de zin van ANS feitelijk is. Maar niet alleen het 'imperatieve' "jij geeft" is hier de oorzaak van de woede van de anderen, maar ook de aard van het voorschrift, het geven van een samenvatting, wordt als ongewenst, namelijk "deftig" en dus "ongewoon" gekwalificeerd. ANS heeft hier kennelijk de normen voor het gewone meisjesgesprek doorbroken door met behulp van lexicon ("samenvatting") en syntaxis (statement) de 'stem' of code van een lerares Nederlands aan te nemen en zich daarmee te verheffen boven de andere meisjes. Simpel gezegd: door bezig te zijn. Deze stilistische codewisseling wordt dan ook in het citaat dik, namelijk met deftige toon en uitspraak, aangezet.

2. Het is kennelijk 'niet ongewoon' dat MAI de andere meisjes, op hoge doch zoetsappige toon en in de interrogatief, wel voorschrijft dat 'we dus gaan kanovaren, gewoon'. De vragen die hier gesteld worden, zijn naar mijn smaak dwingender dan een imperatief ooit kan zijn. In regel 26 ontwijkt FEM het uitspreken van de wens die MAI wenst te horen, door snel "zei+ik+al" te zeggen, omdat ze kennelijk niet zeker is van wat MAI haar wil laten zeggen. MAI is hier bezig met *prompting*' (Schiffrin 1994) waarin een persoon iemand tot spreken over iets dwingt: "wat gaan we dus doen?" (Vergelijk het moederlijke "en wat zeg je dan?" bij het kind dat een plakje worst van de slager krijgt.) Het tergende en slepende gebruik van de *tag question* Hè?, de overdreven hoge vraagtoon met het versterkende 'dan', doet vermoeden dat MAI aan ANS toont hoe het "gewoon" moet in een meisjesgesprek: in de vraagvorm. De stilistische codewisseling van ANS contextualiseert haar uiting als een voorschrijvende, autoritaire wellicht 'mannelijke' code. MAI zet hier nadrukkelijk een vragende, wellicht 'vrouwelijke' tegenover (wh-woord, hoge toon). Een tweede reden (of gevolg) van het gebruik van de vragen en de hoge vraagtoon door MAI is dat zij de macht in het gesprek herstelt door gebruik te maken van het krachtige interactionele middel vraag: 'ik stel hier de vragen'. Een laatste verklaring voor het gebruik van vragen is gelegen in de gelijkheidsideologie die – in bepaalde contexten - vooral in adolescente meisjessubculturen kan worden aangetroffen (Van Alphen 1999). Waar jongens met hun directieven vooral hun hiërarchische relatie benadrukken ("verzin es een wens!"), zouden meisjes juist directieven gebruiken om hun verbondenheid, "the connectedness of girls to each other" te benadrukken (Goodwin 1990:117). Bij deze interpretatie is dus juist het wij-gebruik in de zin "wat gaan we dus doen?" cruciaal, waarna de verklaring simpel wordt: een imperatief kan nooit in de eerste persoon meervoud geuit worden. Om het 'wij-gevoel' letterlijk te benadrukken, moet MAI wel een vraagvorm gebruiken. Dat de opdracht voor de gesprekken het verzinnen van een *gezamenlijke* wens was, is hierbij geen onbelangrijk gegeven.

Ook uit deze analyse komt dus naar voren dat een hoge toon en een interrogatieve vorm de hoorster volstrekt afhankelijk kan maken van de vraagster (in plaats van andersom zoals Haan 2002 beweert). Dit type vraag zou een **Bevel tot Confirmatie**. (Order for Confirmation) genoemd kunnen worden. Een bevel regelt het *non-verbale* gedrag van iemand, het type bevel dat we hier aantreffen wil het *verbale* gedrag van de ander regelen, namelijk het letterlijk laten uitspreken van de gewenste woorden (=gedachtegang) van de vraagster.

3. Conclusies

In het bovenstaande heb ik een poging gedaan om de pragmatische functies van vragend taalgebruik in waargebeurde gesprekken te analyseren. Ik had daarvoor meerdere redenen 1. de voortdurende opvatting dat vragend taalgebruik vrouwelijk zou zijn 2. de recente interpretatie daarvan door Haan & Van Heuven (1999) en Haan (2002) die een hoge vraagtoon terugbrengen tot een biologische grondslag die de vraagster afhankelijk maakt van de hoorders en 3. de oproep van o.a. Haan (2002) en Groenendijk & Stokhof (1997) tot meer onderzoek naar pragmatische functies van vragen, die 4. overeenkwam met mijn onbehagen als interactioneel sociolinguïste met bestaande indelingen van vragen. Hieronder volgen mijn voorlopige conclusies.

1. Niet een algemeen frequenter gebruik van vragen of interrogatieven door de meisjes is hier aangetoond maar wel een sekseverschil in gebruik van typen vragen. Uit het bestaan van opinievrage bij de meisjes blijkt dat een subculturele gespreksnorm van invloed is op de frequentie van het stellen van vragen. Opinies en oordelen móeten in deze gesprekken door deze meisjes gegeven worden en - bij uitblijven - derhalve ook gevraagd. Hier speelt dus de inhoud van vragen een rol. Wat wel of juist niet bevraagd mag of moet worden, kan per (sub)cultuur verschillen en dient bij sociolinguïstische uitspraken over het gebruik van vragen betrokken te worden.

2. De specifieke - inhoudsloze aard - van de beurtvergende vragen (“weet je wat ik..?”) die de meisjes vaker gebruiken dan de jongens, genereert responsen die op zich weer vragen zijn: “ja?”, “nee?”, “wat?” Dit kan de associatie tussen vrouwen en vragen versterken.

3. Uit de analyse van de linguïstische vorm van vragen blijkt dat de meisjes door een groter gebruik van sommige discourse partikels, *tag questions* en negatief polaire vragen meer dan de jongens de toegesprokene ‘helpen’ (voorschrijven?) een juiste interpretatie van een topic of propositie in de *common ground* te reconstrueren. Dit laat zich verklaren door uit te gaan van een gelijkheidsideologie in de meidencultuur die zich dus ook uitstrekt over een gelijkheid van denken. De hoorster is hierbij afhankelijk van de vraagster.

4. Ook uit de analyse van de beurtvergende vragen en de valse vragen blijkt dat daarbij eerder de hoorster afhankelijk is van de vraagster dan andersom, zoals Haan (2002) – nota bene met een biologisch argument – beweert. Bij de beurtvergende vraag is de hoorster epistemisch afhankelijk van de vraagster, bij de valse vraag (of bevel tot confirmatie), waar maar 1 unieke respons op kan volgen, worden de woorden letterlijk in de mond van de hoorster gelegd.

Vragen zijn dus krachtige interactionele middelen die minimaal de beurtwisseling regelen (van de eigen beurt of van een ander) en maximaal de letterlijke woorden (inhoud en vorm) in de mond van een ander leggen. De kracht van vragen strekt zich uit over alle linguïstische niveaus (van grotere discourse eenheden boven zinsniveau tot het lexicale niveau): de beurtwisseling (DIS), het gesprekstopic (TOP), het subtopic (SUB), de propositie (P), de letterlijke woorden (LEX). Waarbij geldt dat alle vragen een functie op discourse niveau hebben, maar niet alle vragen in de hiërarchie hierna de niveaus eronder bereiken: DIS>TOP>SUB>P>LEX

DISCOURSE NIVEAU. Vragen zijn taaluitingen waarop een respons verplicht is. De vrager bepaalt dus **dat** een ander moet spreken al was het maar om te zeggen dat hij of zij geen antwoord wil geven. Mijn analyse wees uit dat soms slechts een non-verbale respons (aandacht voor spreker) toelaatbaar is. Op discourse niveau heeft de spreker dus de macht over de gespreks- dan wel luisterrol van een ander. De Beurtvergende vraag werkt alleen op dit niveau.

TOPIC. Gezien de Griceaanse eis tot relevantie, legt de vrager ook het kader vast **waarover** iemand iets moet zeggen, de vrager bepaalt het gespreksonderwerp. Vragen worden dan ook vaak als begin van een nieuw gespreksonderwerp aangetroffen: de vraag als *topic shift marker*.

SUBTOPIC. Vooral wh-vragen leggen vast waarover **precies** iemand moet antwoorden: wh-vragen bepalen het subtopic waarover de ander iets moet zeggen: wie? (vraag naar persoon of personen), waarom? (een reden), waar? (een plaats), wanneer? (een tijdstip), hoe? (een wijze).

PROPOSITIE. Voor alle *tag questions*, negatief polaire vragen en vragen met discourse partikels (toch, dan, ook) geldt dat ze **antwoordsuggesties** meegeven aan de hoorder. Dit type vragen legt dus een propositie op aan de ander. Bij een ongeprefereerd antwoord moet de gehele propositie weerlegd worden. De vrager stuurt dus zelfs de beurtlengte van de volgende spreker.

LEXICAAL Valse Vragen (of Orders for Confirmation) kennen maar 1 uniek gewenst antwoord als in: “wat zeg je dan?” De vraagsteller legt **letterlijk** de woorden in de mond van de ander.

Het is eigenlijk een raadsel waarom bij de interpretatie van vragen zulke termen als ‘openheid’ of ‘afhankelijkheid’ worden gebruikt. Zoals ik heb aangetoond, zijn vragen, interrogatieven en stijgende toonhoogte (hier samengevat als vragend taalgebruik of liever: vraagachtigen) bij uitstek krachtige interactionele middelen waar vooral de meisjes gebruik van maken. In hun *bids for the floor* en hun *topic shifts* maken ze gebruik van de basiseigenschappen van vraagachtigen: aandacht trekken en respons ontlokken. Daarnaast maken zij optimaal gebruik van linguïstische middelen die antwoordsuggesties meegeven en in sommige gevallen zelfs het letterlijke antwoord ‘voorschrijven’ aan de hoorders. Vragend taalgebruik lijkt bij de meisjes een interactionele strategie te zijn die van grote invloed is op het groepsdenken en het creëren én forceren van gelijkheid hierin.

Het is niet nieuw om het stellen van vragen als krachtig middel te zien. Uit onderzoek naar het taalgebruik in *unequal encounters* (artsen, rechters) is al jaren bekend dat de macht van het gesprek in handen van de vraagsteller ligt, zeker in het geval van gesloten vragen⁸. In dit licht bezien lijkt het of de linguïstische strategieën van niet dominante groepen ipso facto als niet dominant taalgebruik wordt opgevat: vrouwen gebruiken vragen, vrouwen zijn niet dominant, vragenstellers zijn zwak, ondergeschikt, afhankelijk...

Mijn conclusie is dat meisjes en vrouwen, door hun gespreksgerichtheid en dus grotere gesprekservaring én door de cultureel opgelegde associatie tussen ‘vrouwelijkheid’ en ‘vragen’, het gehele interactionele bereik en de interactionele kracht van vragen, interrogatieven en de aandacht trekkende hoge toon optimaal hebben leren gebruiken.

Is vrouwelijk taalgebruik dan toch vragend taalgebruik? Welnu, het zou zo kunnen zijn dat vragend taalgebruik inmiddels tot een vrouwelijke identiteit (*gender display*) is gaan behoren. “Once a particular type of speech has come to be seen as a marker of gender identity, this can be a contributing factor in the development of stereotyped beliefs about the sexes, and particularly about women, since male speech is typically taken as the norm. These beliefs can then serve to further reinforce existing speech patterns” James (1996: 116). Hier komen *nature* en *nurture* samen: vrouwen hebben een hoger toonhoogtebereik dan mannen (*nature*), het feitelijke toonhoogteverschil tussen de seksen is echter vaak groter dan zou hoeven en bovendien cultuurafhankelijk (*nurture*). De microanalyse van het fragment Gewóón Doen toonde dat een stilistische codewisseling pragmatisch functioneel kan zijn. Vragend taalgebruik signaleert (contextualiseert) kennelijk een vrouwelijke identiteit. Dit kan - soms – niet onhandig en zelfs gewenst zijn, zeker wanneer men een ander iets op wil leggen.

Deze bijdrage is mijn eerste verkenning van pragmatische functies van vraagachtigen in natuurlijke gesprekken, waarbij mijn aandacht nu vooral uitging naar het taalgebruik van de meisjes⁹. Een verdere inventarisatie van de veelheid aan vormen en functies van vragen in verschillende gesprekken van allerlei mensen in allerlei subculturen is noodzakelijk. Dat vragen

zeer complexe linguïstische entiteiten zijn, wordt al geïllustreerd door de veelheid aan benoeringen: bijvoorbeeld naar *vorm* (inversie-, aanhangsel-, wh-vraag), naar *type antwoord* (ja/nee-, keuze-vraag), of vanuit het *perspectief van de spreker* (informatie-, confirmatie- of verhelderingsvraag). Vanuit sociolinguïstisch perspectief blijkt nu ook de *inhoud* van het bevroegde relevant (hier de opinie-vraag), en zeker de pragmatische *functie* (hier de beurtvergaande vraag en de valse vraag). Vanuit semantisch en - dus - functioneel perspectief is onderzoek naar de linguïstische vormgeving van antwoordsuggesties in vragen van groot belang. Vanuit sociolinguïstisch perspectief rijst daarbij de vraag of er subculturele verschillen zijn in het meer of minder aangeven van antwoordsuggesties in vragen. Mijn onderzoek wijst uit dat adolescente Nederlandse meisjes meer antwoordpreferenties inbouwen in hun vragen dan hun mannelijke leeftijdgenootjes. Dat vragen niet alleen antwoordpreferenties kunnen bevatten, maar ook verkapte epistemische ‘stances’ (sterke opvattingen) kunnen uitdrukken, die door de hoorders niet beantwoord maar weersproken of bevestigd worden, tonen de recente analyses van Koshik (2002) en Heritage (2002). Ook het gebruik van dit type vragen kan onder sociolinguïstisch perspectief onderzocht worden. Het gaat dus niet meer om de simpele vraag of sommige mensen (bijvoorbeeld vrouwen) meer vragen stellen dan anderen maar om verfijnd onderzoek naar wat welke mensen met welke vragen kunnen ‘doen’ in gesprekken (zie bijvoorbeeld Koshik 2002: “doing being teachers”). Pas dan kunnen wellicht generaliserende uitspraken gedaan worden over soorten mensen die typen vragen gebruiken in bepaalde interactionele contexten.

Tot slot een prachtige illustratie van mijn betoog dat vrouwelijke vragen niets (meer) met feitelijke toonhoogte te maken hebben. Deze komt uit mijn collectie *schriftelijke ‘valse vrouwenvragen’* verzameld op het internet en is (met wh-vraag plus metatalige vraag) kennelijk een reactie op een geschreven verwijt: “*Lieve hemel Lizelotte kind, wat is er mis met mijn toon als ik vragen mag? Het enige wat ik probeer is je tot nadenken aan te zetten!*”

Noten

¹ Deze biologische theorie roept om onderzoek naar het gebruik van vragen door vrouwen en mannen in gebarentalen (die immers geen toonhoogte in termen van geluidsfrequentie kennen).

² De tegenhangers van *tag questions*, de *tag enforcers*, postclausale elementen als “hoor”, of “zeg”, die de propositie in de uiting versterken, kent ook geen significant sekseverschil: meisjes 2%, jongens 3%.

³ Verzoeken om Verheldering, die ontstaan uit onbegrip of onverstaan (“huh?”, “deltawat?”) zijn apart gecodeerd: slechts in 1% van de beurten van beide seksen is sprake van een dergelijke *breakdown* in het gesprek. Ook uitingen die een *Problemizing Act* zijn (en vaak in de interrogatief), zijn apart gecodeerd: resp 4% en 3% van de meisjes- en jongensbeurten.

⁴ Het vragen stellen bij de jongens is sterk idiosyncratisch. Eén jongen nam bijvoorbeeld de rol van interviewer in het gesprek op zich en stelde in zijn eentje 21% van alle 51 jongensvragen.

⁵ Dit is geen regiolect: zowel op Texel als in Gouda gebruiken de meisjes meer “dan” in hun vraagzinnen.

⁶ De retorische vraag maakt m.i. ook gebruik van deze eigenschappen.

⁷ Bij Greenwood (1996:89) trof ik in een seksegemengd gespreksfragment (2 meisjes en 1 jongen) een elfjarig meisje aan dat geen reactie krijgt op haar beurtvergaande “*you know what?*” “*you know what?*”. Vervolgens gaat ze over tot de hierboven gepostuleerde kern van deze vraag en roept: “*listen!*” (waarop overigens geen respons komt).

⁸ Ik laat hier vragen in een didactische context door leerlingen even buiten beschouwing.

⁹ In deze bijdrage heb ik mij vooral op de analyse van de vragen (taalhandeling) van de meisjes gericht. In een vervolgonderzoek zal ik de linguïstische vormgeving en de interactionele functies van de interrogatieven in andere taalhandelingen uit mijn corpus nader bestuderen.

Literatuur

- Alphen, I.C. van, (1999), *Variatie in verbale interactie (v/m). Een sociolinguïstisch onderzoek naar de vorm en de functie van het taalgebruik van adolescente meisjes en jongens*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam: Academische Pers B.V.
- Eckert, P. & S. McConnell-Ginet, (1992), Think practically and look locally; Language and Gender as Community-Based Practice. *Annual Review of Anthropology* 21: 461-490.
- Fishman, P.M. (1983), Interaction, the work women do, in Thorne, B., C. Kramarae and N. Henley (eds.) *Language, gender and society*, 89-102. Rowley, Massachusetts: Newbury House
- Goodwin, M.H., (1980), Directive response speech sequences in girls' and boys' task activities, in McConnell-Ginet, S., R. Borker & N. Furman (eds.) *Women and language in Literature and Society*, 137-177. New York: Praeger.
- Goodwin, M.H. (1990), *He-Said-She-Said. Talk as social organization among black children*. Bloomington: Indiana University Press.
- Greenwood, A. (1996), Floor management and power strategies in adolescent conversation, in Bergvall, V.L., J.M. Bing & A.F. Freed (eds.). *Rethinking language and gender research. Theory and Practice*, 77-97. London: Longman
- Groenendijk, J. & M. Stokhof (1996), Questions, in J. van Benthem & A. ter Meulen (eds). *The handbook of Logic and language*, 1057-1124. Amsterdam: Elsevier.
- Heritage, J. (2002), The limits of questioning: negative interrogatives and hostile question content. *Journal of Pragmatics* 34, 1427-1446.
- Haan, J. (2002), *Speaking of questions. An exploration of Dutch question intonation*. Utrecht: LOT(Dissertatie)
- Haan, J. & V.J. van Heuven (1999), Mannen, vrouwen en vragen: verschillen in toonbereik? in E. Huls & B. Weltens (eds) *Artikelen van de derde Sociolinguïstische Conferentie*:149-159.
- James, D. (1996), Women, men and prestige forms: a critical review, in Bergvall, V.L., J.M. Bing & A.F. Freed (eds.). *Rethinking language and gender research. Theory and Practice*, 98-125. London: Longman.
- James, D. & S. Clarke (1993), Women, Men, and Interruptions, A critical review, in Tannen, D. (ed.). *Gender and Conversational Interaction*, 231-281. New York/Oxford: Oxford University Press.
- James, D. & J. Drakich, (1993), Understanding gender differences in amount of talk: a critical review of Research, in Tannen, D. (ed.) *Gender and Conversational Interaction*, 281-313. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Koshik, I. (2002), A conversation analytic study of yes/no questions which convey reversed polarity assertions *Journal of Pragmatics* 34, 1851-1877.
- Lakoff, R. (1973), Language and women's place. *Language in Society* 2, 45-80.
- Maltz, D.N. & R.A. Borker (1982), A cultural approach to male-female miscommunication. In: J.J. Gumpertz (ed.), *Language and Social Identity*, 195-216. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, D. (1994), *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Sheldon, A. (1990), Pickle Fights: Gendered Talk in Preschool Disputes *Discourse Processes* 13, 5-31.
- Zeevat, H. (te verschijnen) A dynamic approach to discourse particles. In: K. Fischer (ed) *Approaches to discourse*.